

ПРВИ ПИСАНИ ТРАГОВИ О СТВАРАЊУ ДРЖАВНЕ ВЛАСТИ КОД СЛОВЕНА

Апстракт: Постанак државне власти у једној друштвеној средини изузетно је значајно питање на које одговор настоји да пружи правноисторијска наука. Огромна теškoћа у таквом покушају јесте одсуство релевантних извора из претпостављеног периода постанка државне организације у једном друштву, на одређеном географском простору. Због тога правни историчар мора да користи тзв. регресивни правноисторијски метод којим потврду о стварању државне власти проналази у писаним актима већ увелико створених држава Правне норме као делови првих кодификација сведоче о најстаријем, почетном периоду постанка државне власти, без обзира што су донете у епохи већ увелико оформљених државних организација. Први органи државне власти били су судови, који су од судова родовско-племенских заједница постепено прерастали у прве државне органе власти.

Кључне речи: правноисторијски извори, државна власт, суд, суђење, први законици, обичајно право

Први писани трагови о Словенима који потичу из пера позноримских или рановизантијских писаца, веома су оскудни, али ипак драгоцени за претпоставке о начину друштвеног уређења Словена и првобитног суђења у најдревнијем периоду. Прокопије, рановизантијски историчар и правник, савременик цара Јустинијана, средином VI века у свом најпознатијем делу "Историја ратова" или "О ратовима" о Словенима пише: „... Јер овим племенима, Словенима и Антима, не влада један човек, него од давнина живе у демократији и стога се код њих на **заједничком скупу** свршавају како повољни тако и неповољни јавни послови...”¹ Под формулацијом „на заједничком скупу” препознаје се родовски карактер тадашњег словенског друштва и постојање скупштина или зборова родовских старешина као највишег колективног органа власти. Скупови родова који су били настањени на одређеној територији и повезани заједничким пореклом предствљали су племе. Врховни орган племенске власти била је управо једна оваква скупштина родовских старешина на којој су се решавали заједнички послови – ратнички, аграрни, управни и судски.²

Писац Strategikona, византијског списа с краја VI века, такође описује живот подунавских Словена: "...Живећи без власти и у међусобној мржњи"³ и "...код њих има много главара и пошто се међусобно не слажу...".⁴ Обе формулације одсликавају родовско-племенско уређење Словена и начин одлучивања који одговара таквој друштвеној формацији. Савет родовских старешина или веће поглавара највиши је орган јавне племенске власти који је решавао сва спорна питања, управљао и судио. Словенске старешине родова и племена се у том погледу нису нимало разликовале од родовско-племенских поглавара међу другим народима.

Прве судије у словенском друштву биле су старешине родова и породичних заједница, као представници родовско-племенске аристократије. Трагови првобитног судства, по речима Нидерлеа, проналазе се у каснијој судској организацији код Словена. Први

¹ Византијски извори за историју народа Југославије I, Београд 1955, стр. 25-26.

² А. Соловјев, Историја словенских права, Законодавство Стефана Душана цара Срба и Грка, Београд 1998, стр.110.

³ Византијски извори за историју народа Југославије I, стр. 134.

⁴ Исто, стр. 138.

сукоби у друштву настајали су поводом крвне освете, а за покушај мирења родова или породица било је сасвим природно да се изаберу поменути главари који су на тај начин добијали функције првих судија у спорним случајевима. Осим тога, сви чланови рода, под притиском осећања колективне солидарне одговорности, узимали су учешће у решавању насталих спорних ситуација. Сви пуноправни чланови колектива били су заинтересовани да учествују у доношењу одлуке у случају када је припаднику њихове заједнице нанесено зло, или обрнуто – када је члан њихове уже заједнице начинио неправду припаднику друге. На тај начин, постепено је настајао колективни суд. Било је природно да ће на том суду код доношења одлука главну реч имати старешине првобитних заједница – најстарији или најмудрији чланови заједнице једнаких људи.⁵

Легенда о постанку Кијева показује постојање две етапе у постанку државне, а тиме и судске власти у првобитним заједницама Источних Словена. "Повест временных лет", познатија као Несторов летопис, описујући стварање Кијева од стране браће Кија, Шћека и Хорива, вели: *"живљаху сваки са својим родом и на својим местима, управљајући сваки родом својим"*.⁶ У даљем тексту овог летописа забележено је да *"и послје ове браће, поче да код Пољана кнежевску власт држи род њихов, а код Древлана своји кнезови, а код Дреговича своји, а код Словена у Новгороду своји..."*.⁷ Набројана словенска племена Пољана, Дреговича, Древлана и Новгородских Словена⁸ прошла су, очигледно, пут од родовског уређења до територијалне организације. По речима Державина, и Германи и Словени прошли су у формирању државне власти идентичан пут: породица, род, савез родова, племе, држава.⁹ У поменутој белешци летописца о стварању Кијева може се лако

⁵ Л. Нидерле, Славянские древности, Москва 1956. (превод књиге *Slovanske starožitnosti*, Praha 1902-4), стр. 304.

⁶ Повијест минулих љета или Несторов летопис, (превео са руског оригинала Н. Бенковић), Београд 2003, стр. 8.

⁷ Исто, стр. 9.

⁸ О називима свих словенских племена и племенских савеза видети: Д. Николић, Словенски свет на размеђи племенских савеза и раних држава, часопис Пешчаник, Ниш 2005, стр. 69-89.

⁹ Н. С. Державин, Славяне в древности, Москва 1946, стр. 58-59.

назрети преображај родовско-племенских заједница у територијалне општине или области као прелазне облике на путу ка конституисању државе.

"Повест прошлих времена" садржи и формулацију која недвосмислено указује на судску функцију кнежева у доба распадања првобитне родовско-племенске заједнице. Летописац вели да је 862. године *"устао род на род"* и да је *"међу њима било свађе"*, те су *"rekli сами себи: Потражићемо себи кнеза који би владао нама и судио по правди"*.¹⁰ Кнез је био позван ради дељења правде због тога што припадници једне крвно-сродничке заједнице (рода) очигледно нису могли непристрасно да решавају међусобне спорове. Сукоби који су прерастали у читаве ратове родова и племена, довели су до потребе за трећим, непристрасним судијом који би могао успешније да их реши. Управо због тога се сматра да се функција кнеза огледала првенствено у вршењу судске власти. Он је расправитељ случајева, онај који исправља "кривде", који је то чинио заједно са дружином или градским старцима.¹¹ Кнез¹² је термин којим се означава орган власти поникао још у доба првобитне словенске заједнице, аутентичан представник родовске аристократије. Током времена, кнез ће код многих словенских народа постати оличење, симбол државне власти. Термин ће опстати, мада ће се битно променити положај онога кога је изворно означавао.

¹⁰ Повијест минулих љета или Несторов летопис, стр. 13.

¹¹ С. М. Соловьев, Русь изначальная, том 1, Москва 2005, стр. 248.

¹² Термин "кнез" био је повод многих научних расправа између присталица тзв. норманске и антинорманске школе у руској и словенској историографији. По првима, настао је од германске или готске речи *konung*, а по другима од "кон" што значи закон, почетак. По мишљењу С. М. Соловьев-а, тим термином се код Словена још у најдубљој старини означавао старији у родовско-племенској организацији, отац породице, старешина рода или племена. Помињање кнежева као првих старешина родова у руским летописима свакако иде у прилог таквом тврђењу. Чињеница је да је титула "кнез" у Кијевској Русији била и званична титула владара, тако да има основа за тврдњу да је постанак државе Источних Словена у значајној мери дело представника родовске аристократије.

Код већине словенских народа преовлађује термин "жупан"¹³ којим су се означавале старешине првобитне заједнице са значајном улогом у суђењу. Константин Порфирогенит, византијски цар и историчар-писац из X века, у свом "Спису о народима", касније погрешно прозваним *De administrando imperio* ("О управљању државом"), на неколико места помиње жупане као представнике српске и хрватске родовско-племенске власти: „... *Хрвати и Срби и Захумљани и Травуњани и Конављани и Дукљани и Пагани... Ова племена, како кажу, немају архонте (тј. кнезове) већ само старце жупане.*"¹⁴ Да су старци жупани били аутентични представници старе родовске формације, сведочи даљи текст: „... *постави им тада архонте, које су они хтели и изабрали, од рода кога су они желели и волели.*"¹⁵ Изборност старешина је битна карактеристика првобитног, племенског уређења, тако да се несумњиво ради о представницима старе племенске аристократије. Помињање рода такође упућује на исти закључак.

Жупан, кнез или вожд су изборни органи све до коначне победе државног начела, када добијају на управу поседе и када њихова функција постаје наследна, услед развоја феудалних односа. Могуће је и да су завојевачи Словена, у првом реду Авари, постављали жупане да обављају поверене дужности. У Поморској

¹³ Има пуно теорија о пореклу назива "жупан". Кадлец сматра да значење треба тражити у санскриту и да означава "онога ко брани извесну територију", а Соловјев сматра да је порекло речи аварско, будући да су Авари Словенима на Балкану постављали чиновнике. Код Хрвата и Срба жупани су сеоске старешине, док се међу Источним Словенима не помињу. Назив "жупан" среће се и код Словенаца (Карантанаца) и Чеха где су у почетку тим именом називане такође сеоске старешине, а касније је "жупа" у чешком језику представљала јавне дохотке, корисну службу добијену од владара. Постоји и мишљење да је титула пољских феудалаца под називом "пан" настала такође од назива за некадашњег старешине жупана. Код већине Словена, жупан је титула која се везује за представнике родовске аристократије. Познато је да је првобитни назив српског (рашког) владара био "велики жупан" – ту титулу носили су Стефан Немања и његов син Стефан Првовенчани, касније први краљ Србије. Једино код Срба жупан се уздиже за владара целе државе. Видети Лексикон српског средњег века, приредили С. Ђирковић, Р. Михаљчић, Београд 1999, под "жупан", стр.197-198.

¹⁴ Византијски извори за историју народа Југославије, том 2, Београд 1959, стр.15-16.

¹⁵ Исто, стр. 16.

Хрватској се уређење по племенским жупама одржало дуже једино у Пољицама код Сплита, док су жупани на челу сваке жупаније, са још четири постављене судије, вршили судску власт.¹⁶

По мишљењу Кадлеца, жупе су прелазни облик између родовско-племенске заједнице и државе. Жупани су на територији жупе имали иста или слична овлашћења која је имао старешина рода. Током времена, услед слабљења осећања заједништва и смањења значаја крвног сродства, жупани су се у економском смислу све више одвајали од својих некадашњих родова, приближавајући се све више статусу владара државе на одређеној територији.¹⁷ Жупан је био најугледнији поглавар једног рода, са основном дужношћу да управља и суди испочетка одређеном броју људи (по крвно-сродничком, персоналном принципу), а касније на одређеној територији (по територијалном, државном принципу). Жупане као носиоце старе племенске власти и као представнике потоње државне власти срећемо и у ранофеудалној Бугарској.¹⁸ У сваком случају, жупан је као поглавар и старешина рода имао врховну војну власт, али и судску и управну, коју је вршио заједно са скупом породичних поглавара, домаћина.¹⁹

У раној Чешкој и Пољској, забележени су и другачији називи представника локалне власти који су поникли из редова племенске аристократије, а који су имали управна и судска овлашћења. Чешки војноплеменски савез, састављен од десетак словенских племена средином IX века, за старешине је, уз жупане, имао војводе на челу сваког племена, а ови су испод себе имали главаре сваког појединачног рода – "владике". На челу савеза племена, био је "вождь" првенствено као врховни судија, чија се превасходна улога огледала у решавању сукоба међу лицима из разних родова, жупа и племена.²⁰ Током времена, овај племенски савез се постепено

¹⁶ А. Соловјев, Историја словенских права, стр. 258.

¹⁷ К. Кадлец, *op. cit.* стр. 42-44.

¹⁸ У време бугарског кана Омуртага (814-831) забележен је назив "жупан", а среће се и код Лужичких Срба. Т. Живковић, Словени и Ромеји, Београд 2000, стр. 98-99.

¹⁹ А. Соловјев, Историја словенских права, стр. 110.

²⁰ М. К. Любавский, История западных славян, Москва 2004, стр. 62.

трансформисао у рану државу, а чешки вожд је постао кнез са врховном судском влашћу.

Слично начину обједињавања чешких племена у савез који прераста у државу, и пољски вожд (кнез) ујединио је бројна словенска племена око племена Пољана. Поглавари родова и племена, нижи вождови и војводе, били су потчињени врховном кнезу. Уз кнеза се помиње и "вече", као представништво слободних пуноправних становника са којима је пољски кнез делио правосудну власт. Касније ће кнез као владар Пољске, по областима и градовима постављати "панове" или "каштелане" који ће на својим територијама имати врховну судску и управну власт.²¹

Један од најбољих описа претпостављене еволуције судства од времена родовско-племенског уређења до државног доба код Западних Словена, садржи уводни део Елблоншке књиге, јединог пољског писаног извора обичајног права из XIII века. Сам почетак увода тог извора гласи: *"Некада, у стара времена, када су људи почели да се међусобно убијају и врше безакоње, савет мудрих установио је судове, да би се помоћу њих сваком наложило поштовање добрих обичаја..."*²² Савет мудрих људи, који није ништа друго до савет (збор) родовских старешина, утврдио је суд као установу која ће се старати о поштовању унутрашњег реда. Савет старешина је, у давна времена, преузео на себе улогу суђења. И овај запис потврђује општу тезу о генези судства код словенских народа, као и о томе да је судска власт прво обележје, први празачетак државне власти.

У првобитној заједници није било поделе власти. Сва важна питања, а ту несумњиво припада и разматрање прекршаја чланова заједнице, што јесте празачетак суђења, решавала су се на скуповима или зборовима припадника једне заједнице (рода, братства, племена, савеза племена) под руководством првих старешина. На зборовима су учествовали сви одрасли пуноправни чланови заједнице или сродници, мада су се током времена ови зборови преобраћали у скупове претежно или искључиво родовских старешина. Одлуке су доношене заједнички, при чему се највећи

²¹ Исто, стр. 66.

²² Б. Д. Греков, Избранные труды, I, Москва 1957, стр. 411.

значај придавао једногласју, а не потчињавању нечијој вољи. Зато је и доношење таквих одлука зависило од старешина и других уважених људи у колективу, њиховог ауторитета, па и лепог говора.²³ Током времена, дошло је до сукобљавања два основна начела првобитне заједнице – принципа представништва и древног принципа непосредног учествовања у доношењу одлука. Тако су на пример, у савет родова код Ирокеза улазили сви пуноправни одрасли чланови, док су савет братстава и племена чинили само поглавари родова.²⁴

У словенској традицији било је утемељено колективно и јавно доношење одлука од суштинске важности за функционисање државе, што води порекло из најдубље старине, из периода готово извесног словенског родовско-племенског заједништва. Скупштине свих пуноправних чланова заједнице, на којима су се доносиле најважније одлуке, означаване су термином "збор", на основу кога је, по једном мишљењу у литератури, византијски хроничар Прокопије, Словене чак и назвао именом Спори.²⁵ Очигледно да се власт испочетка вршила на зборовима свих пуноправних одраслих чланова заједнице, будући да је овај рановизантијски писац живео у VI веку, када Словени постају занимљиви својим развијенијим суседима.

Остатак првобитних словенских родовско-племенских скупова на којима се обављало и суђење представља управо судска надлежност збора или скупштине слободних људи предвиђена у чл. 4. Псковске судне грамоте: "*А княз и посадник на вече*"²⁶ *суду не судят...*"²⁷ Скупштина или "вече" задржала је извесну јурисдикцију,

²³ В. П. Алексеев, А. И. Першиц, История первобытного общества, Москва 2004, стр. 233.

²⁴ Исто, стр. 234.

²⁵ М. Событианский, О национальных особенностях юридического быта древних славян, Харьков 1892, стр. 133-134.

²⁶ Вече – народна скупштина у древноруској држави; потиче од прасловенског *vetio*, слично српском *веће*, пољском *wiecie*, чешком *veče*. Реч "вече" потиче од древноруског израза "вещат" који значи и говорити, и решавати, одлучивати. Толковый словарь древнерусских юридических терминов, под ред. М. А. Исаева, Москва 2001, под "вече", стр.23-25.

²⁷ Российско законодательство X-XX века, Законодательство Древней Руси, Москва 1984, стр. 332.

мада се о конкретној надлежности ништа не говори. Због недостатка директних извора о судској надлежности колектива, може се само претпостављати који су спорови могли да се решавају на једном таквом скупу.

Веома је занимљиво тумачење међусобног односа израза "вече" и "вещь" које даје бугарски научник Ганев. Он претпоставља да реч "вещь" означава судски спор и проналази га у чл. 17. Закона судњи људем.²⁸ Уколико би се ово тумачење прихватило, дошло би се до закључка да је прва функција "веча", древних зборова једнаких људи, наслеђена из родовско-племенске прошлости, била управо судска функција. Тиме се потврђује посебан значај судске власти и њена неодвојивост од осталих државних послова још од најдревнијег доба. На тај начин, се потврђује и то да је суђење прва потреба и дужност старешина и других органа власти у предржавном уређењу, из којег и настаје државна власт у ширем смислу речи.

Велике скупштине слободних људи или њихових старешина ("веча") биле су заступљене и међу другим словенским племенима. Племенски савез Поморјана познаје ову древну установу током IX века. Постоји мишљење да се и на тај начин може одредити на ком су степену друштвеног развоја били одређени народи, будући да велике племенске скупштине које врше власт припадају предржавном периоду, епохи родовско-племенског уређења. Постојање код Поморјана "веча" у које улази огроман број свих слободних становника, неки аутори повезују са њиховим племенским савезом који никада није прерастао у државни организам.²⁹ Чињеница је да поморски, полапски и балтички Словени никада нису засновали државе на свом некадашњем етничком простору, већ су нестали у таласу германизације, не успевши да се одмакну од предржавног степена развоја.

Племе Љутича, које је припадало полапско-балтичкој групи Словена, као врховни орган власти такође је имало "вече" или скупштину пуноправних слободних људи. По записима Титмара

²⁸ В. Ганев, Законъ соудный людъмъ, София 1959, стр. 453-454.

²⁹ В. К. Ронин, Б. Н. Флоря, Государство и общество поморских и полапских славян, Зборник радова Академије наука СССР, Раннефеодальные государства и народности, Москва 1991, стр. 129.

Магзбуршког, као орган власти формираног племенског савеза, уз великог кнеза, јавља се и "общее вече"³⁰ (велика скупштина, општи збор). Оно је могло да допусти извршење сурове санкције конфискације имовине и паљевине непослушног припадника, што је у праву Кијевске Русије познато као "поток и разграбление", а у српском праву као "расап".³¹ И ово словенско племе је, дакле, имало скупштину као врховни орган власти са судским овлашћењима. Наиме, било би врло тешко и замислити да једно тело може да изриче санкције, а да није могло претходно да суди за неки деликт.

Народни суд на великим зборовима познат је у историји многих народа. Међутим, посебну пажњу треба посветити народном суду у франачкој сатнији, будући да има многих сличности и истоветности у правном уређењу словенских и германских народа на истом степену развоја.

Вршење правосуђа код Франака и других германских народа у најстарија времена било је поверено слободном становништву сатније. На збору који је судио, председавао је тунгин као изабрани сатник, а решење или пресуду доносио је одређени број правозналаца – рахинбурга. У почетку је збор потврђивао пресуду коју су донели пресудитељи, а касније је пракса била да збор није одбијао пресуде коју су доносили тунгин и рахинбурзи. Рахинбурзи су бирани за сваки конкретан случај. Током времена, са јачањем владаревог утицаја, главна улога у суђењу припала је грофу, краљевом намеснику који је из народног суђења потпуно истиснуо бираног председавајућег скупштине и суда (тунгина). У време Карла Великог, рахинбурзи (правозналци) потпуно су замењени скабинима које је бирао гроф из редова земљопоседника-феудалаца.³² На тај начин, државна власт је постепено смањивала утицај народног судства, да би је на крају потпуно обесмислила и привидно је одржала. Изабране судске органе слободног становништва који су изражавали њихову вољу, владар је заменио својим (државним) чиновницима.

³⁰ М. К. Любавский, *op. cit.*, стр. 54.

³¹ А. Соловјев, *Историја словенских права*, стр.155.

³² И. Д. Мартисевич, С.В. Јушков, Н. П. Дмитријевскиј, *Општа историја државе и права, део 2, феудализам*, Београд 1949, стр. 40-41.

Са пуно вероватноће и основа се може претпостављати сличан поредак ствари и код Словена. Релевантни правноисторијски извори формално нису забележили овакав процес код словенских народа, али све индиције упућују на закључак да се он постепено одвијао. О томе посредно сведочи постепено укидање судских овлашћења колективних органа родовско-племенске заједнице, „веча”.

У литератури се поставља питање да ли се под термином „вече” подразумевају само градске скупштине или и племенске, или и једне и друге? „Вече” несумњиво потиче из родовско-племенске старине као орган племенске демократије, али са израстањем државне власти нестаје и основ постојања старинских народних скупштина. Централна власт великог кнеза потискује некада снажну улогу скупштина у доношењу битних одлука. Веча се потом у словенском свету појављују или у заосталијим срединама или на развијенијим градским подручјима. Новгород, Псков и Полоцк, древноруски градови који симболизују развој робноновчаних и трговинских односа, али и ограничење кнежевске власти у корист градске аристократије, ипак су имали народне скупштине као наставак старе традиције.³³ Народне скупштине су за представнике градских власти вероватно представљале некакву равнотежу са влашћу какву је желео кнез, те их због тога нису ни укидали.

Трагови најстаријег судства у потоњим словенским историјским изворима

Остатке најстаријег народног судства код Словена као реликт њихове првобитне заједнице препознајемо у једној особеној правној установи која је прописана потоњим законодавством свих словенских народа. Реч је о колективној солидарној одговорности шире заједнице за кривична дела својих припадника. У већини случајева мања територијална јединица (верв, село, жупа, област, околина, *osada*, *opole*, општина) сносила је материјалну одговорност уколико државним властима не би предала осумњиченог за одређено кривично дело. Уколико би пронашла кривца и предала га вишим државним органима, ослобађана је одговорности. Да би

³³ Д. Николић, Древноруско словенско право, Београд 2000, стр. 74-75. и Б. Д. Греков, Кијевска Русија, Загреб 1962, 347-362.

дошла до кривца, заједница је била дужна да спроведе извесну истрагу. Ова слобода избора заједнице – да пронађе и преда кривца или да на други начин скине сумњу и одговорност са себе, плаћањем казне или доказивањем да њени припадници нису извршили деликт – уступак је који је она добијала од државне власти. Некада су, у доба првобитне једнакости, зборови или скупштине таквих заједница судили појединцу за почињено дело. Колективна одговорност била је обавеза, али се заснивала на утемељеној традицији народног судства, које је услед стварања државне организације постепено потискивано. Ипак, заједнице у којима се и даље одржала свест о некадашњој родовској солидарности, нису могле да буду потпуно обесправљене. Њима је остављена извесна аутономија, одређена дискрециона моћ као накнада за давно укинуту сопствену судску надлежност.

Одговорност сеоске или неке друге мање територијалне или крвнородничке заједнице за деликте свога члана неспорно је словенског порекла, што се може доказати нормама релевантних правних извора. Руска правда, правни споменик који у својој првобитној верзији готово да није претрпео никакве утицаје страног права, изричито наводи одговорност "верва"³⁴ (сеоске општине) за своје чланове. Тако нпр. члан 3. шире редакције Руске правде гласи: „Ако неко убије кнежевог мужа «в разбој» (у разбојништву), а убица се не пронађе, тада виру да плати верв (општина)...“³⁵

³⁴ У литератури има различитих мишљења о установи „верв“ – док једни сматрају да је то крвнородничка организација, други истичу да је искључиво територијална. Најприхватљивије је мишљење да је „верв“ некада била заједница сродника, поникла у предржавно доба, а током времена, стварањем и јачањем државе прерасла у сеоску територијалну заједницу. Помиње се и у хрватском правном зборнику, Пољички статут из XV века. В. Д. Гладкий, Славянский мир, под „верв“, Москва 2001, стр. 98. С друге стране, порекло речи је неизвесно. Поједини истраживачи сматрају да има индоевропске корене *Warg*, *Hvar* (Н. М. Карамзин), а други да има словенско значење (С. М. Соловев: веревка – уже, начин мерења земље у древноруској држави). М. А. Дъяконов, Очерки общественного и государственного строя древней Руси, Санкт Петербург 2005, стр. 137. Исти аутор сматра „верв“ заједницом крвног сродства и упоређује је са изразом "вервна браћа" из Пољичког статута.

³⁵ Д. Николић, А. Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века, Ниш 2002, стр. 146.

Сеоска општина је, дакле, имала обавезу да пронађе кривца када би се убиство десило на њеној територији, што је очигледан реликт некадашње судске власти локалних заједница.

Елблоншка књига, пољски зборник обичајног права из XIII века и веома важан правноисторијски извор Западних Словена, садржи такође трагове некадашњег родовског уређења у нормама које прописују објективну колективну одговорност и опште јемство територијалних заједница и крвно-сродничких заједница за убиство. У глави VIII детаљно је прописана солидарна одговорност области („ополе“), села, па чак и породице за убиство које је починио њихов припадник.³⁶ Свака од наведених заједница имала је овлашћења да бира да ли ће платити казну, изручити суду кривца или се бранити од одговорности судским двобојем. Наслеђе из првобитног периода је очигледно, а индиректно се може закључивати да су органи ових заједница некада имали судску власт.

Још једно имовинско кривично дело носи у себи трагове старог словенског судског устројства. Реч је о кривичном делу управљеном против туђих усева – паљевине или палежу. Ово дело санкционисано је у члановима 99. и 100. Душановог законика: „*Кто ли се најде ужег кући, или гумно или сламу, или сено, да то-зи село да пожежцу; ако ли га не даст, да плати оно-зи село што би пожежца патил и платил*” и даље, „*Ако ли кто ужеже изван села гумно или сено, да плати околина, воља да да пожежцу*”.³⁷ По мишљењу Н. Радојчића, ови чланови преузети су из византијског законодавства, али су при том прилагођени српским схватањима.³⁸ Заиста, прилагођавање српским правним схватањима огледа се управо у одговорности села (чл. 99) и околине (чл. 100) за извршено дело паљевине. С. Новаковић такође проналази трагове сеоске колективне солидарне одговорности у многим члановима Душановог законика³⁹. Опште јемство села и околине за кривична дела неодољиво подсећа на аналогне случајеве у Руској правди и Елблоншкој књизи. Ово наводи на закључак да су те норме

³⁶ Б. Д. Греков, Избранные труды, I, стр. 421.

³⁷ Д. Николић, А. Ђорђевић, Законски текстови старог и средњег века, стр. 229.

³⁸ Н. Радојчић, Душанов законик и византијско право, Београд 1951, стр. 71.

³⁹ С. Новаковић, Село, часопис СКА "Глас", бр. XXIV, Београд 1891, стр. 70-81.

написане у духу препознатљивог старословенског права и да посредно потврђују изнету хипотезу.

Т. Тарановски такође сматра да порекло наведених чланова треба тражити у српском обичајном праву.⁴⁰ Он истиче да су норме потпуно у духу старог српског права, а износи и веома занимљиву мисао да суд у средњовековној Србији није кажњавао кривца већ кривично дело, те да није ни улазио у питања о виности и подобности за извршење кривичног дела паљевине. Законодавац је свесно препустио колективним заједницама (селу и околини) избор да ли ће кривца предати властима или платити глобу, обезбеђујући им на тај начин некакву „судску аутономију”.⁴¹ Управо је такав начин правног резонувања био близак људима древног словенског родовско-племенског друштва.

*

Наслеђе општесловенске првобитне заједнице у стварању судске власти и начина суђења у потоњим државама трајало је вековима и оставило је неизбрисив траг. Био је то дуготрајан процес од претпостављеног стања, када није било чак ни покушаја да се створе племенски органи власти који би решавали потенцијалне сукобе, до постепеног и стихијског конституисања првих органа преддржавне, а касније и државне власти, који су и настајали као одговор на сукобе појединаца, родова, братстава и племена. Стране у спору су првобитно, у епохи самовлашћа, саме решавале своје сукобе сопственом снагом или уз помоћ рођака. Као остатак таквог понашања у изворима права препознају се облици самопомоћи који сведоче о давним временима и немоћи државних судских органа да успоставе жељени поредак у друштву. Први скупови свих пуноправних саплеменика, који ће се током времена све више сужавати, биће носиоци првих покушаја успостављања мира у сродничким и територијалним заједницама. Реликт судских

⁴⁰ Т. Тарановски, Историја српског права у Немањинској држави, Београд 1996, (репринт издања 19312-1935), стр. 464.

⁴¹ И чл. 71. ДЗ говори о могућности која је дата господару куће: *"все да плати или да даст ко је зло учинио..."*. Породична задруга се у том погледу, по тексту Душановог законика уопште не разликује од ширих друштвених заједница и подсећа на поменуте норме Елблоншке књиге.

ингеренција тих првобитних власти одсликава, на пример, словенски институт објективне солидарне одговорности колектива за дела својих чланова, који се препознаје у свим потоњим словенским правним системима. Први инокосни органи власти оличени у кнезу, жупану, вожду или старости, представљаће победу тзв. „монархијског” над „демократским” начелом и корак даље у конституисању државне судске власти.

Aleksandar Đorđević, LL.M.
Teaching Assistant,
Law Faculty, University of Niš

**THE EARLIEST WRITTEN DOCUMENTS ON THE
CREATION OF THE STATE AND STATE AUTHORITIES
AMONG THE SLAVIC PEOPLES**

Summary

The creation of a state and state authorities in a society is one of the most significant issues that the science of legal history has always endeavoured to address. The largest problem in these undertakings is the lack of relevant legal and historical sources from a particular period that could be used as evidence on the genesis of a state and establishment of state authorities in a specific society or in specific geographic regions. In an attempt to confirm the creation of a state and state authorities, legal historians have to use the so-called regressive method, by means of which they explore the written historical and legal documents of the states which had already been created at the time. The earliest legal norms contained in the first legal codes provide evidence pertaining to the earliest historical period in the creation of the state authorities, regardless of the fact that these codes were actually adopted at the time when these states had already been established and well-organized. The first bodies of state authority were the courts, which gradually evolved from the earliest courts in tribal communities into the first state bodies of authority.

Key words: *legal and historical sources, state, state authorities, court, trial, the first codes, customary law*